

становлення і розвитку міжнародного режиму нераспространення ядерного озброєння, обґрунтовано перспективи його трансформації в майбутньому. Предлагается авторское определение термина и альтернативное видение сохранения и укрепления режима нераспространения.

Ключевые слова: международный режим, нераспространение ядерного оружия, международный режим нераспространения ядерного оружия (МРНЯО), Договор о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО), Международная агентство по атомной энергии (МАГАТЭ), экспортный контроль (ЭК), официальные ядерные государства (ЯОГ), ядерное взрывное устройство (ЯВУ), зоны свободные от ядерного оружия (ЗСЯО), Международная система экспортного контроля (МСЭК), Режим контроля ракетных технологий (РКРТ), группа ядерных поставщиков (ГЯП), оружие массового уничтожения (ОМУ).

* * *

УДК 93(477)+321.74

Пошали І. В.
аспірантка кафедри історії України,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського
(Україна, Одеса), poshaly_irina@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ СТАТЕВИХ ТА ШЛЮБНО–СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У РАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 1920–Х РОКІВ

Розглянуто дискусії, які точилися серед провідних державних та партійних діячів щодо “нового” бачення розвитку статеви́х та шлюбно–сімейних відносин у радянському суспільстві у 1920–ті роки. Визначено два головні напрями розвитку цих відносин, кожен з яких мав своїх прихильників. Наведено основні аргументи, якими оперували представники різних напрямів, ствержуючи, що запропонована саме ними модель поведінки є найбільш актуальною для тогочасного суспільства. Визначено головні причини згорання політики експериментування з новою мораллю та зроблено висновок про те, що правлячій еліті все ж таки довелося повернутися до старої, дореволюційної парадигми сімейно–шлюбних відносин.

Ключові слова: ідеологія, нова мораль, шлюбно–сімейні відносини, дискусії, моногамія, теорія склянки води, громадянський шлюб, “вільна любов”, “чуба–рівська справа”.

Народження будь–якої нової системи – це глобальна перебудова цінностей, принципів та зв’язків, що устоялися. З приходом до влади більшовиків у радянських республіках розпочалося докорінне реформування практично всіх сфер людського життя, творення нової моралі, яка б відповідала стандартам правлячої партії та ототожнювалась з партійно–державною доцільністю. Нова ідеологія обумовила і характер усіх суспільних трансформацій, в тому числі і тих, які стосувались сім’ї, шлюбу та статеви́х відносин. Проте провідні представники партії вбачали різні варіації того, якими повинні бути шлюбно–сімейні стосунки у новій державі – висувались різні ідеї, розглядалися протилежні точки зору на цю проблему.

Першими публікаціями, що стосувались даного питання, були праці провідних партійних діячів (О. М. Коллонтай, А. В. Луначарського, С. М. Смідович та інших). Шлюбно–сімейні відносини у 1920–ті роки досліджували радянські вчені А. П. Пономарьов [14], А. Г. Харчев [18]. Сучасні інтерпретації практики формування нових моральних цінностей у сфері сімейного життя у цей період подають російські та українські історики й соціологи Н. Б. Лебіна [9], Т. О. Лахач [8], Т. Осипович [12], І. Н. Тартаковська [16], О. В. Лабур [7], та інші.

Водночас, недостатньо дослідженими залишаються дискусії щодо обґрунтування нової парадигми шлюбно–сімейних відносин, що точилися між провідними партійними ідеологами 1920–х років. Заповнити цю прогалину і є метою даної наукової розвідки.

Сім’я у 1920–ті роки являла собою інститут, що з одного боку, успадкував колишній авторитарно–патріархальний стиль внутрішньосімейних відносин, а з іншого – інститут, що стрімко модернізується.

Протягом першого післяреволюційного десятиріччя членами нового радянського уряду було запропоновано декілька різних напрямків розвитку ставлення держави до сім’ї та статеви́х відносин. Перший напрямок мав радикальний характер. Його представники виступали за свободу статеви́х стосунків між чоловіком та жінкою, які не мали на меті створити міцну сім’ю, за повне руйнування сім’ї “буржуазного типу” та її заміну колективним вихованням дітей у державних установах, пропагували практику “вільної любові” та громадянського шлюбу.

Прихильники другого напрямку виступали за існування моногамної сім’ї та заперечували безладні статеві стосунки.

Однією з найактивніших прихильниць першого напрямку була Олександра Михайлівна Коллонтай, завідувача жіночим відділом ЦК РКП(б), яка, увібравши феміністські ідеї початку ХХ століття, пропонувала відмовитися від традиційних форм сім’ї та сімейного життя. Вона писала про необхідність “революції побуту”, про необхідність реорганізації приватного і сімейного життя (залучення жінок у виробництво, надання матеріальної підтримки матерям) шляхом соціалізації домашньої праці (організацію громадських їдалень, пралень, ремонтних майстерень, ясел, дитячих садків) [4]. Тим самим, вона не відкидала існування сім’ї як соціального інституту, а обговорювала можливі її зміни, які б стосувалися відмирання основних функцій – побутової та виховної – та делегування цих функцій суспільству. Коллонтай вважала, що у результаті цих змін виникне нова сім’я, як форма спілкування чоловіка та жінки, рівноправних членів комуністичного суспільства, які пов’язані взаємним коханням та приятелюванням [6]. Вона була переконана, що майбутнє покоління не звертатиме уваги на тривалість та легітимність шлюбу, для нього буде суттєвим лише зміст любовних хвилювань: “для класових завдань пролетаріату зовсім байдуже, чи приймає любов форми тривалого оформленого союзу чи виражається у вигляді швидкоплинного зв’язку. Ідеологія робітничого класу не ставить ніяких формальних кордонів любові” [3, с. 122]. Водночас, вона визнавала материнство як високо етичне явище.

О. М. Коллонтай критично ставилась до морального багажу жінок, вважала, що він є застарілим та потребує перегляду. Вона відмічала, що “час навчити жінку брати любов не як основу життя, а лише як частку, як спосіб виявити достеменне Я” [5, с. 1–60]. О. М. Коллонтай визнавала моногамію в шлюбі, проте підтримувала ідею про неминучість розлучення. Окремі її висновки були суперечливі. Так, вона відкидала можливість соціального втручання в шлюб або соціального контролю над шлюбним союзом. В той же час вважала, що сексуальні стосунки між чоловіком та жінкою повинні підпорядковуватись інтересам колективу.

Прихильником відмирання сім’ї, проте не таким категоричним, як О. М. Коллонтай, був член політбюро ЦК РКП(б) Л. Д. Троцький. Він не пропагував безладні

статеві стосунки та вільну любов, проте зазначав у своїх виступах, що “сім’я, в тому числі пролетарська, розгойдалась” [17].

В цьому питанні його підтримував й інший партійний ідеолог – М. І. Бухарін, який вважав “що сім’я приречена на руйнування”. Проте власного варіанта вирішення цієї проблеми він не запропонував.

Слід зазначити, що з часом більшість активних борців з сімейними цінностями, зіткнувшись з реаліями життя, переставали бути такими категоричними та поступово змінювали власну негативну позицію, вироблену щодо сімейних цінностей, на більш лояльну.

У тлумаченні нового етичного принципу свободи від обмежень в любові містилася реальна небезпека для суспільства. Це відзначали багато партійних і державних діячів, публіцисти. В. І. Ленін підкреслював, що свободу в коханні часто розуміли як свободу від серйозних стосунків в коханні, від дітонародження [10, с. 52, 56]. Він критикував відому теорію склянки води, яка була особливо розповсюдженою серед молоді. Її ідейний зміст полягав в тому, що “в комуністичному суспільстві задовольнити статеве прагнення і любовну потребу так само просто, як випити склянку води” [19, с. 15].

Дотримуючись цієї точки зору, більшість громадських діячів вважали, що для молоді держави важливішим є не вільне кохання, а міцна сім’я, яка б слугувала опорою суспільства. Член ЦК РКП(б) А. А. Сольц під час дискусії про партійну етику висловив думку, якої дотримувались більшість учасників цієї дискусії: “Родина комуніста повинна бути прообразом маленького комуністичного осередку, вона повинна допомагати здійснювати комунізм. Нашим молодим товаришам потрібно знищити легковажно-безтурботливе ставлення до родини – думку, що можливо кожного дня змінювати власні сімейні стосунки” [13, с. 263].

Так, народний комісар освіти А. В. Луначарський, прихильник суворої моногамії, стверджував, що “у нашому суспільстві єдино правильною формою сім’ї є міцна парна сім’я, той же, хто наважується на часті розлучення, є “контролю наших днів” [11, с. 21]. На його думку, така сім’я необхідна для спільного будівництва життя, народження і виховання дітей [11, с. 22]. Він різко виступав проти вульгаризації любовного почуття та зведення його до фізіологічної розрядки.

У 1925 році власний варіант розвитку шлюбно-сімейних відносин висунула С. М. Смідович, завідуюча відділом робітниць та селянок ЦК РКП(б). У низці публіцистичних статей вона розкрила негативні наслідки для молоді теорії про необмежену свободу в коханні й переконувала, що “безладні статеві стосунки не відповідають нашому ладу суспільства... Нова, найвища ступінь взаємостосунків чоловіка та жінки – це не буржуазна сім’я з її усталеністю форм, які базуються на інституті приватної власності, а вільний союз рівноправних людей, що несуть відповідальність за дітей, що народжуються” [15, с. 28].

Відомий на той час психолог та педолог А. Б. Залкінд дотримувався дещо інших поглядів. Він вважав, що в основі будь-яких стосунків між чоловіком та жінкою, в тому числі і шлюбних, повинні бути суспільні інтереси. А. Б. Залкінд стверджував, що стате-

ве життя можливе “лише в тому його змісті, який сприяє зростанню колективістських почуттів, класовій організованості, виробничо-творчій бойовій готовності, гостроті пізнання” [2, с. 65]. Духовний світ людини, її особисті інтереси, прихильності, симпатії не враховувались. Регулюватися стосунки між статями у представників пролетарської молоді повинні, за Залкіндом, “Дванадцятьма заповідями”, які визначають вік та умови вступу до статевих відносин, їхню частоту, характеристики та кількість “статевих об’єктів” та інше [1].

Проте існували й інші погляди. Так, деякі представники партії виступали за “багатоженство” та “багато-мужество” [9, с. 271].

Також, в суспільстві були розповсюджені погляди, які розглядали людину як частину природи та, які абсолютизували біологічні прояви людського організму. Їх представники вважали, що для взаємовідносин між чоловіком та жінкою характерний лише основний інстинкт [9, с. 266].

Тобто всі визнавали, що попередня мораль та устої повинні зникнути в новому суспільстві, але виробити власні моральні норми та принципи, які б відповідали загальній думці, не вдалося. Тому ситуація, що склалася була дуже хиткою. Неспроможність виробити єдину точку зору на це питання призвела до виникнення негативних тенденцій в сфері сексуального життя та шлюбно-сімейних відносин, які носили руйнівний характер. Адже хоч ця полеміка за своєю формою була теоретичною, вона віддзеркалювала реальне життя радянського суспільства.

Приводом для згорання політики експериментування у сфері статевих стосунків, шлюбу та сім’ї послужила так звана Чубарівська справа, яка знайшла широкий відгосок в пресі 20-х років. Мова йде про групове звалтування робітниками молоді селянки, яка приїхала вчитися в Ленінград восени 1926 року. Ця справа отримала дуже широкий резонанс та активне обговорення. І хоча це був не єдиний випадок, а скоріше норма для тогочасного суспільства, влада не могла не відреагувати. Поступово був встановлений контроль за шлюбною поведінкою населення, урядом стали диктуватися власні порядки та правила регулювання приватного життя. Право на шлюб стало перетворюватись на суспільний обов’язок, який влада покладала на своїх громадян – чоловіків та жінок. Відтепер, всі думки, що виникли з цього питання були витіснені однією – створення малої моногамної родини.

Кінець політики експериментування в галузі статевих та шлюбно-сімейних відносин був ознаменований публікацією у 1927 р. статті директора інституту Маркса-Енгельса Дмитра Рязанова “Маркс та Енгельс проти “вульгарного комунізму” та статевої всюдозволеності” [9]. В цій, та низці інших офіційних статей, засуджувались сексуальні свободи та розпуста; піднімались питання захисту прав матерів з неповнолітніми дітьми.

Таким чином, в 1920-ті роки в суспільстві існували різні точки зору на цінності шлюбу та сім’ї. Різноманітність висловлюваних поглядів свідчила про зміну його етично-психологічного клімату після Жовтневої революції. Виробити єдиної лінії поведінки в цій сфері не вдалося, в суспільстві не існувало єдиної

точки зору на сімейні цінності. Проте слід зазначити, що домінували погляди, які розглядали шлюбні стосунки як вільні, незалежні від соціального становища людей, які вступали у шлюб, рівноправні, пов'язані взаємним почуттям та, які не підлягали соціальному та державному контролю. Тим не менш, цінності шлюбу та сім'ї в суспільстві залишались високими.

Список використаних джерел

1. Залкінд А. Б. Двенадцать половых заповедей революционно-го пролетариата [Elektronniy resurs] / Aron Borisovich Zalkind. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/_12SexZap.php
2. Залкінд А. Б. Революция и молодежь / Арон Борисович Залкінд. – М.: Коммунист. Ун-т им. Свердлова, 1925. – 130 с.
3. Коллонтай А. М. Дорога крылатому Эросу! / Александра Михайловна Коллонтай // Молодая гвардия. – 1923. – № 3. – С.111–124.
4. Коллонтай А. М. Избранные статьи и речи / Александра Михайловна Коллонтай. – М.: Политиздат. – 1972. – 430 с.
5. Коллонтай А. М. Новая мораль и рабочий класс. – М., 1918.
6. Коллонтай А. М. Проституция и меры борьбы с ней / Александра Михайловна Коллонтай. – М.: Госиздат. – 1921. – 25 с.
7. Лабур О. В. Радянська історіографія про “звільнення жінки” в Україні 20–30-х рр.: перетворення ідеї на догму / Ольга Володимирівна Лабур // Сторінки історії. – 2009. – Вип.28. – С.121–129.
8. Лахач Т. О. Українська сім'я в регламентаційній системі перетворень 1920–1930-х років / Таміла Олександрівна Лахач // Збірник матеріалів ІХ Всеукраїнської наукової конференції “Молодь, освіта, культура і національна свідомість”. – К., 2006. – Т.4. – С.149–152.
9. Лебина Н. Б. Повседневная жизнь советского города: нормы и аномалии, 1920–1930 годы / Наталья Борисовна Лебина. – СПб.: Нева, 1999. – 334 с.
10. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Издание 5. Письма август 1914 – октябрь 1917. – М.: Политиздат, 1970. – Т.49.
11. Луначарский А. В. О быте / Анатолий Васильевич Луначарский. – М.; Л.: Госиздат, 1927. – 84 с.
12. Осипович Т. Проблемы пола, брака, семьи и положение женщины в общественных дискуссиях середины 1920-х годов / Татьяна Осипович. – Режим доступу: ecsocman.hse.ru/data/006/743/1217/018Tatyana_OSIPOVICH.pdf.
13. Партийная этика: (Документы и материалы дискуссии 20-х годов) / Под ред. А. А. Гусейнова и др. – М.: Политиздат, 1989. – 509 с.
14. Пономарев А. П. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине / А. П. Пономарев. – К.: Наук. Думка, 1989. – 320 с.
15. Сидович С. Н. О любви: посвящается женской молодежи / Софья Николаевна Сидович // Половой вопрос: Сб. статей. – М., 1925. – С.24–37.
16. Тартаковская И. Н. Гендерная социология / Ирина Наумовна Тартаковская. – М.: ООО “Вариант”, 2005. – 368 с.
17. Троцкий Л. Д. О семейной политике советского государства в период с 1917 по 1936 г. [Elektronniy resurs] / Лев Давидович Троцкий. – Режим доступу: matriarhat-v-sssr.narod.ru/trozkiy-framepage.htm
18. Харчев А. Г. Быт и семья в социалистическом обществе / Анатолий Георгиевич Харчев. – Л.: Знание, 1968. – 193 с.
19. Цеткин К. О Ленине: Воспоминания и встречи. – М.: Московский рабочий, 1925.

References

1. Zalkind A.B. Dvenadzat polovih zapovedey revolucionnogo proletariata [Elektronniy resurs] / Aron Borisovich Zalkind. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/_12SexZap.php
2. Zalkind A.B. Revoluziya i molodyoj / Aron Borisovich Zalkind. – М.: Kommunist. Un-t im. Sverdlova, 1925. – 130 s.
3. Kollontay A.M. Doroga krilatomu Erosu! / Aleksandra Mikhaylovna Kollontay // Molodaya gvardiya. – 1923. – № 3. – С.111–124.
4. Kollontay A.M. Izbranniye statji i rechi / Aleksandra Mikhaylovna Kollontay. – М.: Politizdat. – 1972. – 430 s.

5. Kollontay A.M. Novaya moral i rabochiy klass / Aleksandra Mikhaylovna Kollontay. – М.: Gosizdat. – 1918.
6. Kollontay A.M. Prostituziya i mery borby s ney / Aleksandra Mikhaylovna Kollontay. – М.: Gosizdat. – 1921. – 25 s.
7. Labur O.V. Radyanska istoriografiya pro “zvilyennyya jinkyi” v Ukraini 20–30-h rokiv.: peretvorennyya ideyi na dogmu / Olga Volodimirivna Labur // Storinki istorii. – 2009. – Vip.28. – S.121–129.
8. Lahach T.O. Ukrainska simya v reglamentaciyniy systemi peretvoren 1920–1930-h rokiv / Tamila Oleksandrivna Lahach // Zbirnyk materialiv IX Vseukrainskoyi naukovoyi konferenciyi “Molod, osvita, kultura i nacionalna svidomist”. – K., 2006. – T.4 – S.149–152.
9. Lebina N.B. Povsednevnyaya jizn sovetского goroda: normy i anomalii, 1920–1930 gody / Natalya Borisovna Lebina. – SPb.: Neva, 1999. – 334 s.
10. Lenin V.I. Polnoye sobraniye sochineniy. Izdaniye 5. Pisma avgust 1914 – oktyabr 1917 / Vladimir Ilyich Lenin. – М.: Politizdat, 1970. – Т.49.
11. Lunacharskiy A.V. O byte / Anatoliy Vasilyevich Lunacharskiy. – М.; Л.: Gosizdat. – 1927. – 84 s.
12. Osipovich T. Problemy pola, braka, semyi i polojeniyе jenshiny v obshchestvennyh diskussiyah serediny 1920-h godov [Elektronniy resurs] / Tatyana Osipovich. – Режим доступу: ecsocman.hse.ru/data/006/743/1217/018Tatyana_OSIPOVICH.pdf.
13. Partiyная etika: (Dokumenti i materialy diskussii 20-h godov) / Pod red. A.A. Guseynova i dr. – М.: Politizdat, 1989. – 509 s.
14. Ponomarev A.P. Razvitiye semyi i brachno-semeinyh otnosheniy na Ukraine / A.P. Ponomarev. – К.: Nauk. Dumka, 1989. – 320 s.
15. Smidovich S.N. O Lubvi: posvyashaetsya jenskoy molodyoji / Sofya Nikolaevna Smidovich // Polovoy vopros: Sb. statey. – М., 1925. – S.24–37.
16. Tartakovskaya I.N. Gendernaya sociologiya / Irina Naumovna Tartakovskaya. – М.: ООО “Variant”, 2005. – 368 s.
17. Trozkiy L.D. O semeynoy politike sovetского gosudarstva v period s 1917 po 1936 g. [Elektronniy resurs] / Lev Davidovich Trozkiy. – Режим доступу: matriarhat-v-sssr.narod.ru/trozkiy-framepage.htm.
18. Harchev A.G. Byt i semya v socialisticheskom obshestve / Anatoliy Georgievich Harchev. – Л.: Znaniye, 1968. – 193 s.
19. Cetkin K. O Lenine: Vospominaniya i vstrechi / Klara Cetkin. – М.: Moskovskiy rabochiy, 1925.

Poshaly I. V., the graduate student of the academeal department of history of Ukraine, Southern National Pedagogical University K.D. Ushinski (Ukraine, Odessa), poshaly_irina@mail.ru

The theoretical justification of new paradigm concerning with sex and marriage and family relations in Soviet society of the 1920 years

This intelligence is devoted to the discussions that there were fought among the top government and party leaders concerning the “new” vision of progress in sex and marriage and family relations in Soviet society in the 1920s. There are defined two main lines of development of these relationships, each of which had its supporters. The representatives of different directions operated by the main adduced arguments, affirming, that a model of behavior offered by themselves is the most actual to the society of that times. Determined the main causes of convolution experimental policy with new morality and made the conclusion, that the ruling elite still had to go back to the old, pre-revolutionary paradigm of the family and marriage relations.

Keywords: ideology, new morality, marriage and family relations, discussions, monogamy, theory of a glass of water, civil marriage, “free love”, “Chubarivska case”.

Пошалы И. В., аспирантка кафедры истории Украины, Южноукраинский национальный педагогический университет им. К. Д. Ушинского (Украина, Одесса), poshaly_irina@mail.ru

Теоретическое обоснование новой парадигмы половых и брачно-семейных отношений в советском обществе 1920-х годов

Рассмотрено дискуссии, которые продолжались среди ведущих государственных и партийных деятелей относительно “нового” видения развития половых и брачно-семейных отношений в советском обществе в 1920-е годы. Определено два главных направления развития этих отношений, у каждого из которых были свои сторонники. Приведены основные аргументы, которыми оперировали представители разных направлений, утверждая, что предложенная именно ими модель поведения, является наиболее актуальной для общества того времени. Определены главные причины свертывания политики экспериментирования с новой моралью и сделан вывод о том, что правящей элите все же пришлось вернуться к старой, дореволюционной парадигме семейно-брачных отношений.

Ключевые слова: идеология, новая мораль, брачно-семейные отношения, дискуссии, моногамия, теория стакана воды, гражданский брак, “свободная любовь”, “чубаровское дело”.